

EESTI KÕRGKOOIIDE 2009. AASTA VILISTLASTE UURING

Lühikokkuvõte

Raul Eamets, Kerly Krillo, Aivi Themas

2011

Primus

ELLU VIIB SIHTASUTUS
ARCHIMEDES

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Uuringu teostajast

Uuringu viis läbi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus (RAKE). RAKE on võrgustikutüüpi organisatsioon. Meie missiooniks on tõsta teadmisel põhineva otsustamise osakaalu Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse parimaid valdkonnaeksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustik hõlmab kõiki TÜ sotsiaalteadlasi ning meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

Pakume tellijatele erinevaid analüüse ja uuringuid, sh. sotsiaal-, majandus-, keskkonna-, haldus-, õigus- ja eelarvemõjude analüüse; programmide ja projektide hindamisi; ökonomeetrilisi analüüse; teenuste kvaliteedi uuringuid; rahvusvahelisi võrdlevuuringuid jpt. Samuti on RAKElt võimalik tellida koolitusi erinevates valdkondades.

Koostööhuvi korral palume ühendust võtta meie keskuse juhiga:

Kerly Krillo, e-post kerly.krillo@ut.ee; tel 533 074 76, aadress Lossi 3-310, 51003, Tartu

Uuringu täistekst avaldatakse peagi RAKE veebilehel: www.ec.ut.ee/rakendusuuringuud

Senised uuringud on kättesaadavad: <http://www.ec.ut.ee/et/rakendusuuringuud/teostatud-projektid>

Dokumendi sisukord

1. Taustaks.....	3
2. Lühikokkuvõte	3
2.1 Kõrgkooliõpingud ja praktika	4
2.2 Pätevused	5
2.3 Töötamine õpingute ajal.....	6
2.4 Õpingute jätkamine	6
2.5 Toimetulek tööturul.....	6
2.6 Edasiste uuringute läbiviimine.....	7

1. Taustaks

Tudengite arv on kogu iseseisvusperioodi jooksul kasvanud. Kui üheksakümnendate keskel oli meil ligikaudu 25 000 tudengit, siis tänaseks on neid ligikaudu 70 000.

Juba pikemat aega on ühiskonnas toimunud debatt nii kõrghariduse erinevate valdkondade proportsioonide kui ka kõrghariduse ja kutsehariduse vahekorra üle. Ühelt poolt väidetakse, et kõrgharidusega noori on tööturul liiga palju, rohkem oleks vaja kutseharidusega spetsialiste. Teisalt on kriitika suunatud kõrghariduse nii-öelda pehmete erialade (sotsiaalteaduste) suunal. Täna õpib sotsiaalteadusi 36% ning loodus- ja täppisteadusi ligikaudu kümnendik tudengitest. Väidetavalt on meil juristide, ärijuhtide ja muude sotsiaalvaldkonna lõpetanute üleproduktioon ning riik on seadnud prioriteediks loodus- ja täppisteaduste arengu toetamise leides, et see aitab tagada pikaajalist jätkusuutlikku majandusarengut.

Teine oluline aspekt on õppevaldkondade finantseerimine. 2009/2010 õppeaastal õppis 84% sotsiaalteaduste ja 51% humanitaaria ja kunstide valdkonna tudengitest kõrgkoolis oma raha eest ehk siis riigieelarvevälistel õppekohtadel. Loodus- ja täppisteaduste valdkonnas õppis riigieelarvevälistel kohtadel 25% ja tehnika, tootmise ning ehituse erialadel 24% tudengitest. Miks siis on sotsiaalteadused sedavõrd populaarsed? Valminud vilistlasuuring annab muuhulgas vastuse sellele küsimusele.

Vajaduse 2009. aastal kõrgkooli lõpetanute uuringu järele tingis tõsiasi, et täna puudub sügavapõhjalisem teadmine lõpetanute eriala- ja tööalastest valikutest, õpingute ajal töötamise põhjustest, töökohal nõutavate ja kõrgkoolis õpetatavate oskuste kattuvusest, lõpetajate probleemidest tööturule siirdumisel ja seal hakkamasaamisel.

2009. aasta vilistlaste uuringu viis läbi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuse töörühm, mida juhtis professor Raul Eamets. Analüüsi koostasid Kerly Krillo ja Aivi Themas. Uuringu teostajad tänavad Aare Kasemetsa, Piret Tatuntsi, Siret Rutikut, Liisa Arut, Anita Kärnerit, Andu Rämmerit, Anne Aidlat, Anne Reinot, Lauri Veskit, Kadriin Kergandit ja Urve Vooli panuse eest uuringu valmimisse.

Uuring viidi läbi programmi Primus raames. Programmi viib ellu sihtasutus Archimedes. Programmi eesmärk on toetada kõrgkooliõppe kvaliteeti ja tõsta kõrgkoolilõpetajate konkurentsivõimet. Programmi eelarve on 228 miljonit krooni (2008-2015), millest 95% on toetus Euroopa Liidu Euroopa Sotsiaalfondist.

2. Lühikokkuvõte

Bologna protsess, mis on mõjutanud Eesti kõrghariduse arenguid viimasel aastakümnel, seab oluliseks õppekavaarenduse eesmärgiks kõrgkooli lõpetanute hakkamasaamise tööturul ning elukestva õppe. Selle tagamiseks vajavad kõrgkoolid pidevalt tagasisidet teadus-, arendus- ja õppetöö kvaliteedi, sealhulgas praktikavõimaluste ja -vajaduste kohta nendelt, keda nad õpetavad.

Käesolev **uuring kajastab** 2009. aasta kalendriaasta jooksul **kõrgharidusõpingute lõpetanute hinnanguid** õppekavale, praktikakorraldusele, nõustamisteenustele ja pädevustele. Lisaks on uuritud nii edasiõppimise suundumusi kui ka tööturule siirdumisega kaasnevaid küsimusi (näiteks töökoha leidmine ja selle valikut mõjutanud tegurid, tööalane positsioon ja sissetulekud).

Küsitlus lõpetanute seas viidi läbi internetipõhiselt. Küsimustikule vastas **2187 vilistlast** erinevatelt õppeastmetelt kokku **14 kõrgkoolist** (6 avalik-õiguslikust ja 8 rakenduskõrgkoolist). Lõpetanute kohta üldistuste tegemiseks on valimi andmed kaalutud kooli, õppevaldkonna ja õppeastme lõikes ning kalibreeritud vastavaks üldkogumi jaotusele kooli ja õppeastme järgi.

Valdav enamik (peaaegu 80%) vilistlastest lõpetas avalik-õigusliku ülikooli. Lõpetanute hulgas on selges ülekaalus 3-aastase bakalaureuseõppe (43%) ja rakenduskõrghariduse omandanud (27%) ning 3+2 magistriõppe (20%) lõpetanud. Kõige populaarsem õppevaldkond on jätkuvalt sotsiaalteadused, äridus ja õigus (35% lõpetanutest), millele järgnevad tehnika, tootmine ja ehitus (13%), humanitaaria ja kunstid (12%) ning loodus- ja täppisteadused (10%).

2.1 Kõrgkooliõpingud ja praktika

Kõrgkooliõpinguid alustades valitakse eriala eelkõige lähtudes valdkonna või eriala huvipakkuvusest, oma tugevaid külgi hinnates ja tulevastele eneseteostusvõimalustele tuginedes. Positiivne on, et enamik lõpetanutest peab õpingute käigus omandatud teadmisi ja oskusi oluliseks ning kasutab neid oma töös. 2007. ja 2010. aasta vilistlasuuringu tulemuste võrdlus viitab, et viimastel aastatel on sisseastumisel teadlikkus õppekava eesmärkidest tõusnud ning see, mida õpetatakse, vastab enamiku tudengite ootustele. Samas on ohu märgiks see, et iga viies lõpetanu ei teadnud õpinguid alustades oma õppekava eesmärke ning iga neljanda lõpetanu puhul ei vastanud õpe tema ootustele. Eriti terav on see probleem bakalaureusetaseme lõpetanute seas.

Soovitused: *kõrgkoolidel tuleks senisest rohkem tähelepanu pöörata õpinõustamisele nii õpingute alguses kui ka õpingute ajal. Võimalusel tuleks kasutada kogu õppeperioodi jooksul individuaalset lähenemist, mis võimaldaks õpingutega hättajäänud tudengeid aidata ning vähendada seega kõrgharidusõpingute katkestamise määra.*

Kõrgkoolide poolt pakutavaid nõustamisteenuseid, õpi-, karjääri- ja psühholoogilist nõustamist, vilistlased õpingute ajal enamasti ei vajanud. Siiski tundis kümnendik vilistlastest puudust psühholoogilisest-, 12% õpi- ja 17% karjäärinõustamisest. Karjäärinõustamise kasutamine on võrreldes varasema uuringuga tunduvalt vähenenud, samas näitavad tulemused, et sellest tuntakse puudust. Seetõttu peaksid kõrgkoolid sellele rohkem tähelepanu pöörama.

Soovitused: *nõustamisprotsessi võiks kaasata reaalse töökogemusega vastava eriala vilistlasi, kes oskaksid olemasoleva töökogemuse baasil välja tuua, mida konkreetsetel erialadel töötades vaja läheb ning millele peaks õpingute käigus rohkem tähelepanu pöörama.*

Kolm neljandikku vilistlastest läbis õpingute jooksul praktika kas kohustusliku osana õppekavast (kaks kolmandikku lõpetanutest) või vaba-/ valikainena (kümnendik) ning enamik praktika läbinutest jäi saadud kogemusega rahule. Siiski on murettekitav, et neljandik lõpetanutest ei läbinud õpingute jooksul mitte mingisugust erialast praktikat. Avalik-õiguslikes ülikoolides on praktika osatähtsus tunduvalt madalam kui rakenduskõrgkoolides, mõnes koolis käisid praktiliselt vähem kui pooled vilistlastest. Samuti on suured erinevused õppevaldkonniti, vähem käivad praktiliselt põllumajanduse, loodus- ja täppisteaduste, sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse ning humanitaaria ja kunstide valdkonna tudengid.

Soovitused: *arvestades lõpetanute hinnanguid ja tööturu suundumusi, tuleks suurendada praktika osatähtsust õppekavades ning pöörata rohkem tähelepanu praktika korraldusele ja selle tõhusamaks muutmisele. Praktika tuleks jagada mitmele õppeaastale ja osaliselt läbi viia õpingute algfaasis (nt*

esimese õppeaasta lõpus), et tudengid saaksid ülevaate võimalikest tuleviku töökohadest ning oleksid motiveeritud õpingute ajal rohkem panustama. Samuti on praktika vajalik õpingute hilisemas faasis, et tudengitel oleks võimalik õpitut praktikas rakendada. Selleks, et esmakursuslastel oleks võimalik praktikat edukalt läbida, on vajalik, et õppekavad sisaldaksid juba esimesel õppeaastal mitte üksnes sissejuhatavaid, vaid ka erialaseid aineid. Praktika edukaks korraldamiseks on vajalik, et ülikoolid pööraksid senisest enam tähelepanu koostööle tööandjatega.

2.2 Pätevused

Lõpetanud hindasid erinevaid pädevusi lähtuvalt oma tasemest, ülikooli panusest pädevuste tõstmisel ja ametikohal nõutavast tasemest.

Kõige kõrgema hinnangu andsid vilistlased:

- suulisele ja kirjalikule eneseväljendusoskusele emakeeles,
- meeskonnatööoskusele,
- info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamise oskusele.

Madala hinnangu said:

- juhtimisoskus,
- enesekehtestamis- ja läbirääkimisoskus,
- võõrkeelte oskus.

Õppevaldkondade võrdluses torkab silma emakeelse eneseväljendusoskuse ja juhtimisoskuse vähene arendamine loodus- ja täppisteaduste ning tehnika, tootmise ja ehituse valdkonnas. Kõige madalam on juhtimisalaste ja meeskonnatöö pädevuste omandamise võimalus olnud humanitaaria ja kunstide valdkonnas. Ometi peavad selle valdkonna lõpetajad neid pädevusi oma töökohal samavõrd vajalikuks kui teiste valdkondade lõpetajad. Seega võib järeldada, et töökohal vajalikud pädevused ei ole niivõrd seotud õppevaldkonnaga, kuivõrd just ametipositsiooniga.

Kuna doktorikraadi omandanud peaksid olema teadustöö oskustega analüüsivõimelised teadus- ja arendustöö juhtivtöötajad, on murettekitav doktoriõppe lõpetanute madalad hinnangud õpingute käigus omandatud meeskonnatöö ja juhtimisalastele pädevustele. Võttes arvesse doktorite mitmekesiseid karjääriteid, tuleks orienteeruda teadustöö tegemise juures, mis on doktoriõppe esmane sisu ja väljund, ka nn ülekantavate oskuste omandamisele.

Soovitused: *õppekavade koostajad peaksid kaaluma üleülikooliliste kohustuslike ainete lülitamist magistri- ja doktoriõppe õppekavadesse. Kommunikatiivsete ja juhtimisalaste pädevuste paremaks omandamiseks kõrgkoolis on vajalik:*

- *teoreetiliste teadmiste parem sidustamine praktikaga;*
- *õppetöö korraldamine viisil, mis võimaldab iga õppeastme üliõpilastele oma tasemele vastavat aktiivset koostööd kaaslaste ja õppejõududega ning teadustöötajatega, osaledes nii meeskonnamängija kui ka vedaja rollis;*
- *aktiivõppemeetodite laialdasemat kasutamist kõrgkoolide õppetöös;*
- *eri tasandil uurimistöö juhendamise tõhustamist.*

2.3 Töötamine õpingute ajal

Õpingute ajal töötanud tudengite hulk on võrreldes 2007. aastal tehtud uuringuga kasvanud, kõrgkooli lõpetamise ajaks ei olnud töökogemust vaid 15% lõpetanutest.

Kõige sagedamini töötavad tudengid õpingute ajal majanduslikel põhjustel. Kuna lisaks teadmistele või akadeemilisele haridusele hindavad tööandjad ka reaalselt töökogemust, siis on ka arusaadav, miks ligikaudu viiendiku jaoks oli töötamise põhjuseks soov saada töökogemust. Positiivse tulemusena võib välja tuua, et õpingute aegne töö oli enamasti (80% õpingute ajalt töötanutest) õpitava erialaga seotud.

Tudengite õpinguteaegse töötamise analüüs viitab kahele põhilisele probleemile. Esiteks, praegune tudengite rahastamise skeem ei võimalda tudengitel materiaalselt toime tulla (see probleem esineb kõikidel õppeastmetel). Teiseks, õppekavade sisukus ja õppeprotsessi intensiivsus võimaldavad teatud õppevaldkondade tudengitel õpingute kõrvalt töötada, seda ka täiskohaga.

Soovitused: tuleks tõhustada õppelaenude ja stipendiumite süsteemi ning intensiivistada õppeprotsessi, pannes suuremat rõhku tudengite iseseisvale õppimisele.

2.4 Õpingute jätkamine

Kümnendik vilistlastest jätkas pärast ühe õppeastme lõpetamist õpinguid. Sagedamini läksid kohe edasi õppima 3 -aastase bakalaureuseõppe lõpetanud. Enamasti jätkati õpinguid samas kõrgkoolis, väliskõrgkoolides asus õppima 5% lõpetanutest.

Õpingute jätkamisel olid olulisteks põhjusteks:

- enesetäiendamine,
- olemasoleva töökoha säilitamine,
- parema töökoha saamine,
- kõrgema haridusastme omandamine,
- kõrgema palga saamise soov.

Õpingute jätkamine magistrantuuris võimaldab saada täiendavaid erialaseid teadmisi ning parandada oma konkurentsivõimet tööturul ja sissetulekute taset.

Soovitused: bakalaureuseõppe lõpetanute hulgas tuleks teha rohkem teavitustööd ja tutvustada magistriõppega kaasnevat eelist, eriti avalik-õiguslike ülikoolide korral. Magistriõppe vastuvõtu suurendamiseks tuleks suurendada ka riiklikku koolitustellimust.

2.5 Toimetulek tööturul

USA majandusest alguse saanud majanduskriis tabas valusasti Eesti tööturgu. Kui 2008. aasta suvel oli tööpuudus 4%, siis poolteist aastat hiljem, 2010. aasta alguses, jõudis üldine töötuse määr 20%-ni ja noorte töötus ligikaudu 40%-ni. Küsitluse läbiviimise hetkel ehk ligikaudu aasta pärast lõpetamist töötas 80% vilistlastest, 10% vilistlastest jätkas õpinguid ning töötuid on 3%. Seega on vilistlaste töötus märkimisväärselt madalam üldisest töötuse määrast, viidates selgelt kõrghariduse olulisusele töökoha saamisel.

Kõige sagedasem töö leidmise viis kõrgkooli lõpetanute hulgas on isikliku pakkumise saamine või varasem töötamine ametikohal paralleelselt õpingutega. Töökoha valikul oli vilistlaste jaoks väga oluline selle seotus õpitud erialaga, enese proovilepanek ehk väljakutsed, head töökaaslased ning karjääri-ja arenguvõimalused.

Enamik vilistlastest (75%) töötab õpitud erialaga seotud ametikohal. Erialaga seotud ametikohal töötavad sagedamini rakenduskõrgkoolide vilistlased ning kõrgema õppeastme lõpetanud. Mitteerialasel töökohal töötamise põhjusteks on erialase töö puudumine, juba õpingute ajal samal kohal töötamine, paremad palga- ja töötingimused võrreldes erialase tööga. Erialase töö leidmine on keerukam põllumajanduse ja teeninduse valdkonna lõpetanutel, kellest vastavalt 28% või 17% töötab mitteerialasel töökohal.

Kõrgkoolide vilistlastest enamik (75%) töötab kõrgharidust nõudval ametikohal, kas tippspetsialisti (48% töötavatest vilistlastest), tehniku või keskastme spetsialistina (22%). Rakendusliku kõrghariduse lõpetanud, kelles tööandja näeb oma eriala praktiliste oskustega spetsialisti, töötavad suuresti vastavat haridust nõudval ametikohal, kuid leiavad sageli rakendust ka akadeemilist haridust nõudvatel ametikohtadel.

Doktoriõppe lõpetanutest pooled töötavad vastavat haridust nõudval ametikohal, kuid selliseid ametikohti pole piisavalt ning sageli ei tunnusta tööandjad akadeemilist haridust piisavalt kõrgelt (nt palk pole märgatavalt kõrgem kui magistriõppe lõpetanutel).

Vilistlaste keskmine töötasu on samas suurusjärgus Eesti keskmisega. Madalama õppeastme lõpetanud saavad üldjuhul ka madalamat palka. Kõige kõrgemat palka saavad 4+2 magistriõppe lõpetanud, kellest kaks kolmandikku teenivad kuus enam kui 15000 krooni. Keskmisest kõrgemat palka saavad sagedamini tervise ja heaolu, sotsiaalteaduste või tehnikaalade lõpetanud.

Sotsiaalvaldkonna lõpetanute palgad on teiste valdkondadega võrreldes mõnevõrra kõrgemad, mis on ühtlasi ka selgituseks, miks hoolimata riigieelarveliste õppekohtade vähesusest on see õppevaldkond jätkuvalt väga populaarne. Laiapõhjaline haridus pakub rohkem valikuvõimalusi ning võimaldab töötada erinevatel ametikohtadel nii õpingute ajal kui ka pärast lõpetamist.

2.6 Edasiste uuringute läbiviimine

Õppetöö kvaliteedi, lõpetanute teadmiste ja oskuste ning tööturu vajadustest ülevaate saamiseks on vajalik järjepidev tagasiside. Seetõttu soovitame vilistlasuuringuid läbi viia iga 2-3 aasta järel. Rahvusvaheliste uuringute pikaajalise kogemuse põhjal kulub vilistlastel pärast lõpetamist tööturule sisenemiseks enamasti kuus kuud kuni üks aasta ja seega on mõistlik küsitleda vilistlasi üks aasta pärast lõpetamist. Aastane periood on piisav selleks, et vilistlased saaksid anda tagasisidet nii läbitud õpingute kui ka tööturul vajaminevate pädevuste ja oskuste kohta.

Kõrghariduspoliitika efektiivse ja jätkusuutliku planeerimise seisukohalt on oluline, et uuringute käigus kogutud andmed võimaldaksid võrdlusi erinevate kõrgkoolide vahel ja rahvusvahelisel tasandil. Käesoleva uuringu raames väljatöötatud küsimustik annab selleks hea aluse. Küsimustiku edasiarendamine lähtuvalt käesoleva ja eelneva vilistlasuuringu kogemusest võimaldab muuta uuringutulemused veelgi konkreetsemaks ning sisulisemaks. Kogutavad andmed võimaldavad teha järeldusi ja muudatusi nii õppekavade kui praktikate korralduses, et ühildada kõrgkoolis õpetatav suuremal määral tööturu vajadustega.